

Ilyés Sándor

Az erdélyi magyar sajtó csángóképe az ezredfordulón

A Csángó, a Sajtó és a Hatalom

A csángó téma állandó toposz az 1989 utáni romániai sajtóban. Elsősorban a magyar nyelvű lapok foglalkoznak alaposabban a kérdéssel, míg a román sajtó esetében inkább csak a bákói bulvárlapokkal számolhatunk – mint regionális kontroll-intézménnyel – a téma sajátos tálalásában. Az országos terjesztésű újságok periodikusan közölnek csángókkal kapcsolatos cikkeket, a kérdés nem jelent számukra állandó prioritást (ezzel kapcsolatban lásd Gazda 2005). Ennek ellenére, ha összegezni szeretnénk a romániai sajtó csángóanyagát, szó szerint parttalan szöveghalmazzal találánk szemben magunkat. Az anyag mennyiségére való tekintettel a jelen próbálkozás is szűkíteni igyekezett a felhasználható forrásokon, ezért csupán az 1989 utáni erdélyi magyar nyelvű sajtóra szorítkozik, ezek közül is azokra a cikkekre, amelyek a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság *Csángó Adattár*ában megtalálhatók. Önkényes és felületes lépésnek tűnik, de ezen elhatározás azért született, mert a *Csángó Adattár* meglehetősen gazdag anyaggal rendelkezik, és ez az anyag egy általános képet ad a kérdéstről éppen a maga bizonyos mértékű szelektálása által. Legteljesebb gyűjtemény a kolozsvári napilapok cikkeiből van, azaz a *Szabadság* és a *Krónika* évfolyamaiból, amelyekhez hozzácsatolhatjuk a sepsiszentgyörgyi *Háromszék* évfolyamait. Az említett lapok szövegeit kiegészítik és színesítik a *Hargita Népe* (Csíkszereda), a *Brassói Lapok* (Brassó), a *Bihari Napló* (Nagyvárad), az *Erdélyi Napló* (Nagyvárad), a *Romániai Magyar Szó* (Bukarest), az *Európai Idő* (Sepsiszentgyörgy) és mások közlései.

Az anyaghoz nem tudományos elvárásokkal közelítettem, hanem „forrásértékére” figyeltem fel, vagyis arra, hogy például milyen képet rajzol meg a moldvai csángókról, ezt mire használja fel, hogyan próbál hatni az olvasóra.

A média hatása a társadalomra már triviális megállapítás, jelen esetben viszont a kutatás miéretté képes legalább részben bizonyítani. Az sem véletlen, hogy elsősorban a hírlapok anyagát vizsgáltam, mivel ezeknek van nagyméretű receptálása az erdélyi magyarság körében. Szociológiai felmérések mutatták ki, hogy az erdélyi magyarság esetében a sajtótermékek széles palettájából a magyar nyelvű helyi lapoknak van a legnagyobb olvasottsága. A különböző felmérések hasonló értékeket mutattak ki: 62%, illetve 67% (Lampl–Sorbán 1999: 232, illetve Magyarai 2003: 115).

Nem illesztettem be a vizsgálat keretei közé a *Moldvai Magyarság* (előzetesen *Csángó Újság*) írásait, mert az illető fórumot problémásan összetettnek tartom. Ugyancsak mellőztem azokat az írásokat, amelyek tanulmány jellegűek, többé vagy kevésbé tudományos igénnyel készültek, és a *Korunk*, a *Művelődés* vagy más hasonló helyen jelentek meg.

Jelen esetben kizárólag azokra a szövegekre voltam kíváncsi, amelyeket a közbeszédben is „újságcikkeknek” neveznek.

Egy ilyen politikailag és etnikailag is terhelt témáról mint a moldvai csángók, általános és egységes képet lehet kapni a sajtótermékek elemzésén keresztül is, és ezt többminden indokolja. Egyrészt az említett lapoknak az olvasottsága, másrészt az erdélyi magyar nyelvű sajtó sajátos jellege és nagyrésztben egységessége (főképpen a csángó téma tárgyalásában). Ez utóbbi egy olyan képet mutat, amely híven tükrözi a kisebbségi lét jellegzetességeit (Gál 2000: 142). A magyar nyelvű sajtó mint kisebbségi intézmény a tájékozódás, művelés és szórakoztatás mellett felvállalta az anyanyelv ápolását és a nemzeti tudatápolást is (Balló 2002: 183). Az utóbbi négy-öt évben az újságírói képzésnek is köszönhetően már árnyaltabbá válik ez a kép, de adott témákban, amelyek etnikai színezetűek (mint amilyen a csángó is), még mindig homogén diskurzusról beszélhetünk. Ez nem véletlen, mert maguk a lapok is rengeteg hasonlóságot mutatnak. Az elit az irodalom felől is beszivároghat a sajtóba, hiszen az erdélyi magyar irodalmárnak mindig is nagy a presztízsertéke, ezáltal pedig a közélet, az irodalom és az újságírás összeolvad, tehát egy irodalommal rokonított újságírás is jelen van a nyilvánosságban, amely ugyancsak az erdélyi magyar identitásra alapozva legitimálja önmagát (Magyari 1996: 45–46).

Másrészt a szerkesztőségekben körülnézve sok ismerős nevet találunk az elit részéről, de maguk az „egyszerű” újságírók is érdekes képet mutatnak. Mivel az újságíróképzés nem olyan régen indult be a magyar nyelven is tanító felsőfokú intézményekben, az újságírók többsége 50 év feletti, a régi rendszerben képzett szakember. 55%-a tagja az RMDSZ-nek, 80%-a szavazott rá, és mintegy 62%-a tagja valamilyen civil szervezetnek. Következtetésképpen erősen átpolitizált a sajtó működése, sokuknak van vagy volt politikai melléklete is (a *Szabadság* esetében az *Erdélyi Híradó*) a „független” jelző ellenére. Az újságírók is bevallották, hogy vannak/voltak tabutémák, amelyekről nem „lehetett” írni (RMDSZ, egyház), és tovább él a nacionalizmus, az intolerancia, valamint bizonyos előítéletek (például a cigányokkal szemben) is (Papp 2001: 202–208).

Valamivel több, mint négyszáz cikket válogattam ki és használtam fel, de még ezek után is hatalmas anyagról van szó, főképpen számomra, aki még nem foglalkozott a téma ilyen jellegű megközelítésével. Nem maradt más hátra, mint az anyagnak egyetlen szempontú átvizsgálása. Már előzetes olvasmányaim alapján kitént a sorokból, és sokszor a sorok mögül vagy közül, hogy kevés árnyalással és még kevesebb eltéréssel egy egységes, egyszersmind sajátos módja jelenik meg a csángókról való beszélésnek, és ezáltal a csángókról szóló kép megalkotásának. Ennek a beszédmódnak a vizsgálata tűnik a legizgalmasabb feladatnak, hiszen valamiről beszélni azt jelenti, hogy valamit a hatalmunkba venni, valaminek a képét, a határait, a milyenségét kinyilvánítani, elhelyezni a világban. Természetesen Michel Foucault terminusát használva, a csángókról szóló diskurzus kitapintása a célom, és annak a megállapítása, hogy ez a diskurzus milyen felsőbb, úgymond makrostrukturális diskurzusba kapcsolódik, milyen más diskurzusban vesz részt. Tisztában vagyok azzal a ténnyel, hogy következtetéseim csupán részeredmények. Egy igazán releváns képet valójában egy szélesebb sajtóanyag felhasználásával lehetne megrajzolni, hiszen a magyarországi lapok és a román nyelvű hazai lapok szövegei is a téma kontextusához tartoznak.

1990 után a közvélemény, az erdélyi és az anyaországi társadalom szabadon felfedezhette a moldvai csángókat a média segítségével, annak szűrésén keresztül. Mert a csángóság közössége azáltal létezik a Kárpát medencén belül, hogy a média és a tudomány megalkotta őket, kialakított egy róluk szóló képet, amelyből bármely átlagolvasó identifikálni tudja a csángókat. Természetesen nemcsak a magyar média alkotott meg egy csángóképet és diskurzust, hanem a tudomány is, a politikum is, a román média is. Ezek hol eltérnek egymástól, hol összefonódnak, attól függően, hogy kik irányítják őket. Mert a diskurzusokért mindig is harc folyt, hiszen a diskurzusok hatalmat jelentenek, ugyanakkor a hatalom által meghatározottak (lásd Foucault 1998: 51). Nemcsak a hatalomért folyó harc eszközei ezek, hanem magának a hatalomnak a funkcionális velejárái. A csángó diskurzus a csángók feletti hatalom eszköze, olyannyira, hogy lehetőséget ad az általa való öndefiniálásra, a vele való identifikációra, a csángóság képviselőjére, és az őket érintő döntések hozatalára.

Az általam végzett vizsgálat tartalomelemzés, de csakis a csángó diskurzusra fókuszál, pontosabban a csángók és a magyar nemzet viszonyára, és ezáltal nemcsak a tartalomhoz kötődik. Nem állítom, hogy ez az egyetlen lehetőség, és azt sem, hogy ez a helyes megközelítés. Az erdélyi magyar sajtó csángó tematikájú cikkeit már a vizsgálat előtt két csoportra osztottam, valójában egyes cikkeket kiostáltam. Vannak ugyanis csupán pár soros cikkek, amelyek a pusztán hírközlésen túl mást nem tartalmaznak. Például arról szólnak pár tőmondatban, hogy ekkor és ekkor lesz csángó kiállítás, itt és itt, és esetleg mindenkit szeretettel várnak. Nem használhattam fel ezeket, de megemlítem és számon tartom őket, mivel létezésükkel megerősítik a csángó téma fontosságát. Kurtaságuk ellenére tudatják velünk, hogy vannak csángók, vannak csángókról szóló események, programok – tehát a csángókról beszélni kell, mert a magyarul olvasó erdélyieknek fontos róluk tudni, velük foglalkozni. Ezen szövegekkel szemben teljes mértékben felhasználtam a hosszabb lélegzetű írásokat, amelyek nemcsak hosszúságuk miatt mondanak többet, hanem nemzeti retorikájuk által is.

Szövegek és helyzetek

A sajtóban olvasható helyzetképek mindig megkonstruált valóságok. Legelső lépésben már tudatosulhat bennünk, hogy tulajdonképpen szövegekről van szó. És egy szöveg – és itt nemcsak az írott szövegekről van szó – soha nem egyenlő azzal, amiről éppen szól. Mindig egy bizonyos reprezentáció, tehát máris egy másodlagos kép, amely valójában egy interpretációban foglaltatik benne. Mind a reprezentációnak, mind az interpretációnak korlátlan mennyiségű variánsa lehet az éppen soron levő célnak vagy indoknak megfelelően, ezáltal nem az eleve adott valóságról győz meg bennünket, hanem sokkal inkább a konstrukció voltáról.

Hasonlóképpen mutatkozik be az erdélyi magyar sajtó is a csángó témát illetően. Egy olyan beszédmódot képvisel, amely mintegy természetesen, magától értetődően a moldvai csángóságot magyarnak kiáltja ki, és a magyarságnak, a magyar nemzet részének tekinti.

Helyesebben mondva, nem is kiáltja ki őket magyaroknak, hanem már eleve így tárgyalja őket. A szövegek a nyilvánvaló hírközlés mellett határozott értékpozíciót képviselnek, a csángó ügyet nemzeti ügynek tekintik, magát a csángóságot pedig a veszélyeztetett magyarság sorsszimbólumának (Peti 2004: 1).

Az 1989-es év mindenképpen sordulatot jelentett a magyarság életében is. Ezt még akkor is kijelenthető, ha tudjuk, hogy a korszakhatárok utólagos történeti konstrukciók, és nem is annyira az események határozzák meg, hanem a kutatások feszítik szét a korszakok homogenitását (vö. Kövér 2002: 351–355, Kulcsár-Szabó 2000: 92). A korszakolás egy antropológiai igény, amely az idővel való harcnak egyik balga eszköze. A korszakolás tulajdonképpen az idő retorikája, retorika, amely különféle alakzatokat használ, és ezáltal az identitásépítést szolgálja (Kulcsár-Szabó 2000: 102). A korszak a korszaktudat által létezik, és ebből a szempontból is az identitás központi szerepet kap. 1990-től egy másik korszakba léptünk, ezt a magyarság is érzi, és ennek megfelelően újabb értelmezési és öndefiníciós kereteket keres vagy formál újra. Minden korszaknak megvolt a maga szimbóluma a magyarság esetében is, és ezek közül van amelyik eltűnik, van amelyik állandóvá merevül (lásd Kapitány Á.–Kapitány G. 1998, 1999). Az elmúlt tizenöt esztendőben a moldvai csángók váltak sorsszimbólummá. Bizonyára ez a folyamat hamarabb elkezdődött, de a kilencvenes években vált általánossá, és az ezredfordulóra valójában kicsúcsosodott. A média mezején mindenképpen ez történt. A csángók a pusztuló erdélyi kisebbség szimbólumai lettek, és áttételesen a sorvadó tömbmagyarságé is – a média legalábbis így forgalmazza.

Nemcsak maguk a szövegek konstrukciók, hanem az általuk használt fogalmak is azok. A társadalomtudományok kritikusabb művelői számára közzismert, hogy maga a nemzet is egy mesterséges fogalom, egy történelmi folyamat sajátos lecsapódása. Triviálisnak tűnhet ma már Andersont idézni, aki határozottan kimondja, hogy a nemzet egy *elképzelt politikai közösség*, hiszen a közösség nagyon kis hányada ismeri valóban egymást, és csak elképzelve azt, hogy maga a nemzet természetéből adódóan körülírható és szuverén egység (Anderson 1989: 4).

Persze a sajtó nem erre a tudományos megközelítésre alapoz, hanem igazából egy két évszázados európai nemzetkonceptióra, amelyet talán Johann Gottfried von Herder szavaival frissíthetnénk fel: *Mivel minden nép nép, megvan saját nemzeti műveltsége, csakúgy, mint a saját nyelve* (Anderson 1989: 5). Ez a diskurzus magában hordozza a nemzeti (nacionalista) önértelmezést, amely szerint a nemzet soha nem konstrukció, hanem adottság, mindig létforma, és ez a nemzeti lét mindig öncélú. És akárcsak a léttől, ettől a nemzeti érzésvilágtól és gondolatvilágtól sem képes függetleníteni magát az egyén, képtelen kiszakadni belőle, legalábbis nem anélkül, hogy ez által meg ne szüntetné önmagát (Demeter 2002: 53–54). Most már nyilvánvalóvá válik, ami következtetésként is hátra maradhatna, vagyis az, hogy a csángókról szóló diskurzus nemzeti diskurzus, vagyis magyar nemzeti diskurzus.

A nemzethez tartozást azonban az úgynevezett nemzeti identitásnak kellene kifejeznie, amely sok mindent fedhet, de végső soron egy az identitásformák közül, pontosabban az identitásnak egy vetülete/területe. A fenti diskurzusok viszont nem veszik figyelembe

az identitás jellegét, funkcionálását, igaz, mentségükre legyen mondva, a tudományosság terén sem egyértelmű a helyzet. Túl sokszor gondoljuk úgy, hogy az identitás, azaz az önmagam lenni egy kép, amelyet önmagamról alkottam, vagy amelyet mások – akár maga a sajtó – alkottak rólam. A kép azonban statikus, nem konnotálja az állandó dinamikát, amelyet a lét folyamata kényszerít az egyénre. Mert az egyén nemcsak a nemzet tagja lehet, hanem lehet apa, férj, férfi, munkatárs, sportrajongó vagy akár csángómentő is. Végül is az identitás nem egy kép, hanem egy helyzetfüggő kulturális attitűd. Helyzetfüggő, mert az én megrajzolása, megkonstruálása minden helyzetben más és más, az adott szituációnak megfelelően realizálódik az optimális irányultság vonalán. Kulturális, mert a soha véget nem érő szocializáció folyamán sajátítjuk el azt, hogyan is kell viselkednünk bizonyos helyzetekben, és ezáltal azt is, hogy legyünk önmagunk a különféle szituációkban. A nemzeti diskurzus a hozzá lojális identitást szabja ki tagjai számára, tehát olyan konstrukciókkal operál, amelyek nem a társadalmi létezés szituációorientált megéléséhez vannak viszonyítva, hanem egy mesterségesen megépített statikus fogalomrendszerhez. Ha mégis megemlíti egy másfajta viszonyulást, már csak az egyszerű hírmondó kötelessége miatt, azt deviánsként mutatja fel, a nyilvánvaló értékítélet szemszögéből találja az olvasó elé.

Pedig hogy mennyire helyzetfüggő az identitás, az éppen a csángó sajtóanyagból példázható. Tény, hogy vannak moldvai csángók, akik magyarnak vallják magukat, és vannak, akik románoknak vagy csupán csángóknak. Ezt a sajtó hangja is elismeri, ennek ellenére csupán a magyar csángó identitást fogadja el, a román beállítódású katolikusokat félrevezetettnek, asszimilátnak, megtévesztettnek nevezi és így tovább. Pedig a nemzeti vagy etnikai identitás, akárcsak az identitás többi területe változhat az idő folyamán, akár többször is, hiszen az egyén személyisége dönt, választ vagy szabja meg a neki megfelelő attitűdöt. Mégis a csángóság magyar érzelmű rétege van előtérbe állítva, sokszor hősként, túlélő harcosként megfestve. A sajtó beszédmódjában nem vesz tudomást a szociális dinamikáról, hanem egy statikus identitás- és nemzetképet alkalmaz a csángókkal kapcsolatban, és abban az esetben, ha mégiscsak tudósít az ettől való eltérésekről, akkor azt sajátos retorikája mentén teszi meg, vagyis az illető egyéneket szinte deviánsként mutatja be, és ezennel ismét a csángó egyenlő magyar axiómához kerültünk vissza. A deviánsnak feltüntetett magatartásformákkal ellentétben létezik egy másik, úgymond mitizált viselkedésmód, amelyet nagyon erősen áthat a nemzeti érzelem, a nemzeti gondolkodás. A szolgálat toposzáról van szó, mint a kisebbségi lét jellegzetességéről. Vagyis a közösségi vállaláson túl a felelősségvállalásról, a nemzettel szembeni alázatosságról, és ennek jegyében az erkölcsi kötelességek és az „ingyenmunka” vállalásáról – mindez a megmaradás kontextusába helyezve. A Moldvában tanító erdélyiekről és magyarországiakról szóló tudósítások bontakoztatják ki ezt az aspektust a legjobban, már ami a vizsgált szövegek körpustjait illeti.

A csángók narratív gyarmatosítása

A sajtó saját gyarmatosító beszédmódjának megalkotásában főképpen a néprajztudományból inspirálódhatott. Általában a médiában az álcázás művészeteként működik, hiszen a napi sajtóban a hírközlés mint nemzeti szolgáltatás képezi első látásra a szövegek funkcióját. Nyelvezete tipikus médianyelv, vagyis szinte száraz, tényközlő, objektívnek tűnő beszélés, amely a tényeket állítja a középpontba. De már a közlendő tények szelektálása, az elemek sajátos és bizonyos célú elrendezése, sorrendbe állítása meghazudtolja az állítólagos objektivitást. Nem beszélve a szerzők „írói” stílusáról, egyéni hangvételétől, a diszkrét (avagy nagyon is hangsúlyozott) utalásokról, értékelésekről, „hangulatfestésről”. Mégis mindig az objektivitást hangoztatja, őszinte kitárulkozást mímel az olvasó felé. Valójában nemcsak a téma, hanem a nyelvezet erőszakosságáról is van itt szó. Erőszak és nyelv egy olyan ellentétpárt alkot, amely meghatározza egymást, és behatárolja egymás mértékét is. Filozófiai értelemben a kezdés, a kiindulópont, a kezdő kérdés erőszakossága mellett nyilvánul meg a filozófálás, azaz a sajátos beszélés, a saját diskurzus erőszakossága (Ricoeur 1998: 125–131). Az erőszak nyelvezete bizonyos cselekvéshalmazokat feltűnővé tesz számunkra, eltérő morális súlyt ad nekik. A hozzánk közelebb álló dolgokat emocionálisabban, személyesebben mutatja be, míg a távoli eseményeket (például afrikai éhezőket) száraz nyelvezettel tálalja – ez az újságírás köznyelve (Hall 1999: 48–49). Jelen témakörben maga a csángó problematika jelenik meg erőszakos módon mint a kezdő kérdés önkényessége, amelyet aztán egy erőszakos(an nemzeti) diskurzus bont ki és legitimizál ugyanakkor. Erkölcsi felháborodást is kelt az olvasóban, mivel a csángók hozzánk közel állnak, és ezért a nyelvezet is legtöbbször személyesebb.

Tárgyáról beszélve a szöveg birtokába veszi azt, körülhatárolja, felmutatja milyenségét, valósággal megalkotja avagy újraalkotja képét. Az olvasó ezt a reprezentációt kapja kézhez, egy olyan képet, amelyet valóságként csomagolnak, és legtöbbször akként is fogyasztanak. Pedig a kutatás, az elemzés tárgyának a megkonstruálása antropológiai probléma, egy tudatos kutatói magatartás kérdésfelvetése és problematizálása. Az antropológiát módszertanilag (és nemcsak) meghatározó terepmunka esetében is nyilvánvaló, hogy a sokáig érvényben lévő „be nem avatkozás” mítoszának az ellentéte áll közelebb a valósághoz, vagyis az „erőszakos” beavatkozás. Azt hittük, hogy a terepmunka során egy már meglévő társadalmi helyzetbe merülünk bele, de valójában a terepmunka ezt mindig újrakonstruálja magának, és ezzel együtt saját tárgyát is. Ezért indokoltabb egy tudatosan problematizáló kutatói attitűd, amely az önmagát kívülről való szemlélés kísérletét is magában hordozza, és ezt egy kevés egészséges öniróniával fűszerezi (Kaschuba 2004: 168–182).

Nem az antropológiai megközelítés áll azonban közelebb a média nézőpontjához, hanem sokkal inkább a hagyományos, nemzeti értelemben vett néprajztudomány. Kapcsolatba hozható tehát a sajtó beszédmódja a klasszikus néprajz beszédmódjával, amelyből kétségkívül merít, és amelyet előszeretettel idéz, hivatkoz meg. Más tudományokat is segítségül hív, főleg a történelmet, a nyelvészetet, esetleg szociológiát, az irodalmat, avagy általában a művészeteket, amelyek jól megférnek a maguk esztétikai érzékenységükkel a

tudomány komoly hangvétele mellett. De a hagyományos néprajzszemlélet az, amelynek a befolyása döntő. A néprajzos az, aki kutatásai által meghúzza egy kultúra, egy közösség határait, felmutatja sajátos viseletüket, szokásaikat, nyelvjárásukat, települési szerkezetüket és a sor tovább folytatható. A néprajzostól pedig átveszik mások, és átveszi a média. Elvégre ez a néprajzos szakterülete, ebben van tekintélye, ő az, aki arra van felhatalmazva, hogy monográfiát írjon, és ezzel megörökítse azt a kultúrát, azt a hagyományt, amelynek határait, milyenségét és mennyiségét ő maga állapította meg önkényes módon.

Ne feledjük, hogy a magyar néprajz és a modern magyar nemzet is a 19. században kezdett formát ölteni, és ez nemcsak a magyarság esetében érvényes. A nemzetépítő folyamatban a néprajztudománynak kiemelt szerepe volt, hiszen a nemzeti kultúra regionális kultúrákból építkezett, és a regionalitás szintjén ragadható meg valójában az, amit identitásnak neveznek. A nemzeti kultúra, a nemzet pedig olyan fogalmak, amelyek a regionális népi sajátosságok kombinált halmazára lettek rögzítve (vö. Löfgren 1988: 162).

A néprajztudomány gyarmatosító jellegének tudatosítása a tudományos szakgondolkodás fiatal hajtása, amelyet mai napig ellenvetésekkel kezelnek. Pedig minden diskurzus gyarmatosít, tehát ezt teszi a néprajz is. Az orientalizmusról azt állítja Edward Said, hogy Kelet uralását, meghódítást és átformálását célul tűző nyugati viselkedésminta, ugyanakkor egy diskurzus, tehát egy tekintély. Működésének eredménye Kelet megteremtése (Said 2000: 12–13). Mindez persze a politikától nem lehet mentes, és az orientalizmus esetében is tulajdonképpen a tudomány és a hatalom összefonódásáról van szó a Kelet (vagy a keleti) megalkotásában (Said 2000: 56). Másképpen fogalmazva, az orientalizmus egy ábrázolási rendszer, vagyis egy olyan diskurzus, amely elfojt valamit, és ugyanakkor létrehoz valamit (Szamosi 1996: 432).

Mint szaktekintély, a néprajztudomány a tények rögzítését és értelmezését vállalja fel. Korszakonként természetesen ez változó volt, mint ahogyan a tudománytörténetekből megtudjuk. Kósa László tudománytörténeti tényeket véve alapul öt nagyobb korszakot határolt el a néprajz esetében (Kósa 2001). Szóba kerülnek az előzmények, a romantika, a pozitivisták korszak, a néprajznak mint nemzeti tudománynak a korszaka, valamint az utóbbi 50 év próbálkozásai. Itt már az antropológia közelítése is megjelenik, de a tárgy megkonstruálása, az önreflexió vagy a gyarmatosítás még nem. A korszakok, a módszerek, a táji-történeti tagolódás mind egy klasszikus felfogást sugall, amelybe a csángók mint egy jól körüldefiniált, értékes népcsoport ékelődhetnek be. Ugyanez a helyzet Balassa Iván *A határokon túli magyarok néprajza* című kötetének, a *Magyar Néprajz* vagy a *Néprajzi Lexikon* munkák esetében is. Az utóbbi években viszont már születtek más megközelítésű munkák is. Keszeg Vilmos Aranyosszékről írt tanulmánya tulajdonképpen annak a vidéknek a gyarmatosításáról szól (lásd Keszeg 2001). Felsorakoznak mindazok, akik írtak Aranyosszékről, és azt is megtudjuk, hogy mikor, milyen módszerrel történt a vidék feltérképezése és beemelése a néprajzba. Kiemelkednek az olyan kulcsszavak, mint a *néprajzi beszélés* és a *reprezentáció*. Már nem arról van szó, hogy csupán szakszerű leírások születtek a környékről, hanem többféle reprezentáció, amelyeket a néprajzi beszélés mint sajátos tudományos diskurzus legitimál. Megkonstruálódik a vidék nyilvános képe, amelyet tudomány, irodalom és mítosz támaszt alá.

A csángóság esetében is a sajtó a néprajz eredményeit felhasználva beszél erről a népcsoportról. Néprajz és nyelvészet kolonializáló munkája a 20. században teljesedett ki a csángósággal kapcsolatban. Az első nagyobb kutatási hullám (Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Balla Péter, Veress Sándor) már egyfajta szimbiózis volt az elődök utazási irodalomhoz közel álló beszámolóinak és a klasszikus folklórgyűjtéseknek. Műfajmonográfiák, gyűjteményes kötetek, történeti munkák, nyelvjárási atlasz és nyelvészeti tanulmányok született meg, amelyek megragadhatóvá tették ezt a csoportot. Többnyire határozottan meghúzott határokat állapítottak meg, és keresték az összekötő kapcsolatokat a magyarság tömbjével, a többi magyar régióval. 1989 után a kutatás mellett egyre hangsúlyosabb lett az utazás, az élménybeszámoló, a riportsorozat, és mindez együttesen kialakított egy – a klasszikusokra alapozó – taxonómiát és beszédmódot. Mint a legkeletibb és legszigetlebb magyar csoport, az archaikum, az ősi eredet, az ősi tisztaság és érintetlenség metaforájává lett a csángóság. A hozzájuk történő utazások, a velük való foglalkozás, a róluk való beszélés gyarmatosításként is értelmezhető, hiszen a többé vagy kevésbé tudományos és a laikus körökben is úgy tűnnek fel, mint a „mi bennszülöttjeink”, akikre rácsodálkozunk, akiket élő relikviaként mutatunk fel.

Ugyancsak gyarmatosításról beszélhetünk a sajtó esetében, amely megteszi ugyanazt a szövegek szintjén, és saját diskurzusa által beépíti a csángókat a magyar nemzetbe. A sajtó működése egy kommunikációs aktus, hiszen egy tömegkommunikációs rendszert működtet. Ha pedig a kommunikáció folyamatát vesszük alapul, akkor a rengeteg elmélet közül Griffin összefoglalása segít ki, amely szerint a kommunikációnak van egy kultivációs elmélete is, ami azt jelenti, hogy nemcsak jeleket lendít mozgásba az aktus, hanem létre is hoz valamit. A média és az egyén közötti kommunikációs csatornán ekként jön létre a csángóság mint közösség és mint szimbólum. Az egyén sok esetben nem a valós elemekkel azonosul, nem azoktól fél, vagy nem azokkal foglalkozik, hanem a média által forgalmazottakkal, azokkal amelyek ebben a kommunikációs folyamatban felépülnek, és mindkét fél által fogyaszthatóvá válnak (vö Griffin 2001: 359–368). Ezek az elemeket elsősorban nem fizikai konkrétumoknak kell felfognunk, hanem inkább irányultságoknak, jelentéseknek. A média által forgalmazott produktumok újratermelnek bizonyos társadalmi jelentéseket és értékeket (Hall 1999: 47).

Olyan szövegekről van szó, amelyekben a magyar nemzet fogalma újraértelmeződik, és magában foglalja már a csángókat is. Ezáltal is nyilvánvalóvá válik, hogy a nemzet egy olyan mesterséges kategória, amely különféle beszédhelyzetekben újradefiniálódik, politikai vagy egyéb célokra imígyen hasznosítható. A magyarságnak ezen narratív újraépítése tulajdonképpen egy kortárs nemzetépítési folyamat, egy olyan sajátos diskurzus által, amely a nemzeti diskurzus része.

Niedermüller Péter a nemzeti diskurzus három alapvető kulturális formáját különíti el: a verbális és írott politikai és tudományos szövegeket (vagyis a *nyelvi síkot*), a kulturális rituálékát és szertartásokat (vagyis a *rituális síkot*), valamint a vizuális megjelenítést a médiákon keresztül (azaz a *vizuális síkot*). Ezek nem válnak el élesen egymástól, hanem egymást kiegészítve érik el hatásukat (Niedermüller 2000: 95). A csángók mindhárom síkon fokozott mértékben vannak jelen az utóbbi években, és minderről maga a sajtó

tudosít minket. A nemzetépítés célja nyilvánvaló, ezért mindhárom síkról a következőkben bővebben szó lesz. A lapokban megjelenő szövegek mindennek fényében nem egyszerű közlések, hanem előre értelmezett történetek, kész interpretációk, amelyek az olvasó elé kerülnek. Maga a csángó terminus és fogalom ekképpen – ugyancsak Niedermüller szavaival élve – *narratív abbreviatúrává* lett, vagyis előre értelmezett, nem kevés érzelmi és történeti töltettel rendelkező konstrukció. És a nemzeti diskurzusnak éppen ez az egyik feladata, hogy ezeket a narratív abbreviatúrákat a nemzet tagjaival elfogadtassa, kanonizálja, ekképpen lesznek ezek a szövegek a történelem ábrázolásának és a múlt felfogásának megkérdőjelezhetetlen fixpontjai (Niedermüller 2000: 106–107).

Tulajdonképpen ez a nemzetépítő folyamat egy olyan jelenkori társadalomban megy végbe, amelyre egyre inkább a mobilitás, a multilokális hovatartozás (vö. Niedermüller 2002: 141–142) jellemző, és ezt akár a csángók körében hatalmas méreteket elérő vendégmunka jelenségével is példázhatnánk. Ezért egy kései nemzetépítésről beszélhetünk, pontosabban a nemzetépítés egy újabb hullámáról, vagyis egy erőteljes re-nacionalizálódásról, amely úgy tűnik, hogy gyakori jelenség a mai Európában. Egy anakronisztikus gondolkodásmódról van szó, amely nem vesz tudomást a jelenkori mobilitásról, arról, hogy kiépülőben vannak a transznacionális életformák és közösségek, és arról, hogy magának a nemzetnek a jelentősége egyre jelentéktelenebb (Niedermüller 2002: 143–146).

A gyarmatosítás dimenziói

Könnyen nyilvánvalóvá válik, hogy a csángók beemelése a magyar nemzetbe a kulturális nemzet koncepciója alapján történik a sajtó beszélésében, egy olyan felfogás alapján, amely túlon túl elcsépeletté vált a Trianon utáni időszakban. Ez már csak azért is érdekes, mert azt is sokszor szokás hangoztatni, hogy a csángók archaikus kultúrája érintetlen, mivel a történelem mostohasága miatt ők kimaradtak a nyelvújításból, kimaradtak az 1848–1849-es eseményekből, kimaradtak a felvilágosult modernizáció magyar világából. Vagyis soha nem voltak részei a modern polgári magyar nemzetnek, mint történeti konstrukciónak. Ennek ellenére a nemzetépítési folyamatnak vannak állandó, egyáltalán nem helyettesíthető kötelekei: a közös múlt, avagy emlékezet, amelyet sorsként kezelnek, aztán nyelvi és kulturális kötődések sokasága, amely magasabb szintű kommunikációt eredményez csoporton belül, és a közösség tagjainak egyenlőségéről szóló koncepció (lásd Hroch 2000: 5). A nemzeti diskurzus ezekre hivatkozik, mint csalhatatlan érvekre. Az erdélyi magyar sajtó sem képez kivételt e tekintetben.

Kompakt közösség kontra alkalmi szóvivők

Szembetűnő, de nem meglepő az a könnyedség, amellyel a szövegekben a csángókat egyöntetűen magyaroknak nevezik. Amúgy a terminusok használatában sem beszélhetünk koherenciáról, hiszen a *moldvai csángó*, a *csángómagyar* (vagy *csángó-magyar*), a *moldvai magyar* vagy a *moldvai csángómagyar* megnevezések váltakoznak egymás

szinonimájaként, azaz pontos megfelelőjeként. Sok helyen úgy tűnik, hogy csupán azért váltakoznak ezek az etnonimek, mert unalmassá válna a szövegben egyiknek az állandó ismétlése. Pedig a román fél számára egyáltalán nem mindegy, hogy melyik elnevezés használatos. Logikus, mivel bármely etnonim, és bármely nemzet egy másikkal való találkozása vagy érintkezése, és ezáltal elkülönülése, szembefordulása által nyer tartalmat, avagy határozza meg önmagát (Löfgren 1988: 173). A román politikum ki is használja a taxonómiai zavart, hiszen a nemzetközi ajánlásokat is úgy értelmezi, hogy azokban csángót ír, nem magyart, tehát nem a magyar nyelvet kell beengedni a templomba és az iskolákba, hanem a csángó „nyelvet”. Az etnonimek következtelen használata a politikai vagy a köznapi beszélésben azért is kényelmetlen, mert a csángó téma az utóbbi évek egyik legmeghatározóbb és legkényesebb területe a román–magyar konfrontációknak.

A magyar sajtó azonban továbbra is egy kalap alá veszi a teljes moldvai katolikus lakosságot, és ez leggyakrabban az írások címében jelentkezik, de magában a szövegbeli megformázásban is. Például: *Magyar misét kérnek a moldvai csángó-magyarok* vagy *A csángók javára döntött a Bákói Bíróság*. Nyilvánvaló, hogy a csángó lakosság nagyon kis aránya kérvényezte a magyar nyelvű misézést, és a Bákó Megyei tanfelügyelőség sem a teljes csángósággal pereskedett, hanem pontosan az MCSMSZ (Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége) képviselőivel. Emellett pedig gyakorta felmutatja a magyar nevek listáját, mint perdöntő bizonyító dokumentumot. A tudományosabb inspirációjú szerzők idézik a nagy tekintélyű munkákat, Halász Pétert, Domokos Pál Pétert, és még inkább *Bandinus Kódexét*, amelyben valóban találunk névlistákat, és ezek valóban magyar nevek. De ebben a beszédmódban a nevek automatikusan a nemzetiséget, a nemzethez tartozást jelentik, ami a 21. század elején már egyáltalán nem nyilvánvaló. Vannak személyek, mint Duma András, Csicsó Antal vagy Fehér Katalin, akik ténylegesen felvállalják a magyar (vagy csángó) identitást, és ezt többször nyilatkozták is. Ez viszont nem jelenti azt, hogy másokat is automatikusan a nemzet tagjának nevezünk ki, mert a név és a beszélt nyelv még mindig hagy teret az identitások megválasztásában bármely egyén számára. Csicsó Antal ráérezett erre, de a társadalmi fejlődés egy alacsonyabb lépcsőfokának tartja, mikor azt állítja, hogy *figyelembe kell venni a programoknál, hogy a csángóság fejletlen, még nem is „csángóság”, hanem néha csángóul érző emberek valamilyen strukturálatlan, szervezetlen gyülekezete* (Háromszék. 1999. márc. 30.).

Ha már néhány ismert nevet említettem, akkor rávilágítanék arra is, hogy a sajtóban a csángóságot néhány képviselőjével, sokszor az MCSMSZ szervezetével vagy néhány vezető személyiséggel azonosítják. A nemzetkoncepció az értelmiségit nevezi ki a nép szavának, hiszen ő az, aki a népet taníthatja, akár magyarságra, akár másra. Ugyanakkor ő képes helyesen megítélni a helyzetet, ő képes dönteni arról, hogy mi a jó a közösségnek, de arról is, hogy mi a jó a nemzetnek. Olyan politikai és kulturális vállalkozókról van itt szó, akik szintén kisajátítanak maguknak bizonyos beszédmódokat. Megközelítésük általában konzervatív és titkos fájdalomtól vezérelt, vagyis azt hangoztatják, hogy a hősi „nemzeti” múltat, a nép örökségét meg kell védeni és menteni a modernizáció folyamatától (Dieckhoff 2002: 18).

Valójában két esetet különböztethetünk meg a szövegek vizsgálatakor ebből a szempontból is. Az érdekvédelmi vagy hatványozottan politikai töltetű cikkek csángó (származású) értelmiségieket, közösségi vezetőket szólaltatnak meg jó esetben, általánosabb az erdélyi vagy magyarországi politikusok nyilatkozata, tudományos szakemberek vagy csak úgynevezett csángómentő, csángóbarát személyiségek hangja. Egy másik csoportot alkotnak azok a szövegek, amelyek főleg riportszerűek, moldvai utazások, kiszállások kapcsán készültek, és amelyekben a jól ismert csángó vezéregyeniségeken kívül megszólaltatják a „mindennapi” csángókat, akik már Mihály bácsik, Ilona nénik vagy hasonlók. Ezzel mintegy visszaigazolják a terep valóságát, egy alkalmi beszélgetőtársban vélik felfedezni a „népet”, szavait pedig mint az élet igazságait idéznek be saját diskurzusukba. Ismét egy antropológiai párhuzam nyilvánul itt meg, az „ott volt” hitelessége, a terepmunka milyenése, de megint csak problematizálás és önreflexió nélkül.

Az ősi eredet hatalma

Egy állandóan visszatérő és folyamatosan idézett toposz az eredet kérdése. A csángókról szóló diskurzus meghatározó módon viszonyul az eredethez: a csángók magyarok, mert magyar eredetűek, tehát a magyar nemzet részét képezik. És ez akkor is igazságként van felmutatva, ha nagy részük nem ismeri saját eredetét, vagy – horribile dictu – nem is érdekli. Román részről is ugyanez az eljárás, mivel tudományosnak nevezett konferenciák (a híres bukaresti és jászvásári megbeszélések) megszervezésével kívánja a csángók román eredetét bizonyítani, és ezennel a román nemzet részévé nyilvánítani őket. A tudomány ez esetben is a hatalom szolgálatában áll, annak álláspontját legitimálja. A magyar fél is megrendezte a maga konferenciáit, amiről a magyar sajtó rögtön telekürtölte a világot: *Porrá zúzott eredetmítosz*, hirdeti a *Krónika* (2003. ápr. 29.) címlapja.

Érdekes, hogy a sajtóban megjelenik a szabad identitásválasztás és a kívülről, avagy felülről jövő megbélyegzés ellentmondásossága, de ezt csakis a román fél lépéseire értik: *Az alapvető emberi jogok egyike az, hogy ki-ki a nemzetiségét saját maga választja, s ha a sors úgy hozza, akár meg is változtathatja...Nemzetiséget, nevet lehetséges és szabad választani, de történelmet hamisítani, a tényeket elferdíteni civilizált tudományos világban szokásos. [...] Mert más kérdés az, ha egy csángó román nemzetiségűnek vallja magát, s egészen másról van szó, ha egy népcsoport egészét „deklarálják” másnak, mint ami (Háromszék. 2001. márc. 28.).* Tehát lehetnek egyéni stratégiák, de végül is mindnyájan „egyvalami” lehetünk, „ami vagyunk”. A szerző számára úgy tűnik, hogy nem kérdés az, hogy ő is, a magyar beszédmód is ugyanezt teszi, mint a román, vagyis egész népcsoportot deklarál valaminek adott mesterséges fogalomrendszer koncepciójára támaszkodva.

A magyar eredet, a közös történelem állandó idézése el próbálja takarni a nemzetépítés jelenségét, mintegy természetes adottságnak állítja be a csángók magyarságát. Nem konstruálni látszik, hanem csupán felismerni: *Ha a moldvai csángók nem a magyar nép egyik nagyon régi, a törzsről a mostoha idők befolyása hatására elszakadt nép-réteg lenne, akkor nem keseregne így moldvai csángó nyelvjárásban: Cángó magyar,*

cángó magyar...” (Romániai Magyar Szó. 2002. jan. 16.). Egy másik szöveg pedig egy magyar történelmi név használatával fedi le a csángóságot, ezzel emeli be a nemzet testébe. *Moldvában valami megmozdult, de akár Etelközt is mondhatnék, történelmünk mélyéről tör itt felszínre egy megkésett vágy.* (Háromszék. 1997. nov. 5.) Világos, hogy a mi történelmünkről van szó, nemzetünk egy olyan részéről, amely „megkésett”, vagyis leszakadt a nemzet testéről, de visszakívánczik. Talán már szükségtelen megemlíteni, mennyire gyakori a publicisztikai írásokban a *keleti testvéreink* formula használata, és hogy ez milyen nemzeti emocionális töltettel bír.

A magyar nyelv szentsége

Létezik egy nagyon egyszerű módja a nemzethez tartozásnak: magyar, mert magyarul beszél. Az erdélyi magyar média sajátosan kezeli a magyar nyelv kérdését is, mert magyarul beszélőket minden további nélkül magyarként kezel, és ha nem is beszélnek magyarul, de magyar nevük van, vagy családjukban magyarul beszéltek valamikor, kétely nélkül sorozza be a magyarság virtuális közösségébe. A csángók eszerint az ősi archaikus magyar nyelvet beszélik. Ilyen típusú megfogalmazásokkal ismét az történik, hogy egyrészt általánosítanak, másrészt pedig egy nyelvi reliktumot, mint a nemzeti kincs részét mutatnak be. Tudjuk, hogy a csángók nyelvjárásban beszélnek, íme, ezt már egy nyelvatlasz tudományos presztízse is alátámasztja, de a déli csángók, valamint az északiak és a székelyes csángók csoportját nyelvjárás szerint is el szokták különíteni, nem beszélve, hogy azt is tudjuk, hogy néhol falvanként nagyon is különbözik a csángós beszéd.

Illusztris példa következék: *A Románvásár (Roman) környéki északi csángók a Halotti Beszéd korabeli nyelvet beszélik, a Bákó környéki, Szeret-parti déli csángók Balassi Bálint nyelvén szólnak, a „legfiatalabb” réteg, a székely csángóság pedig Mikes nyelvén ejti a szót. A csángó tudatban úgy rögződött: ők Attila népének a leszármazottai!* (Krónika. 2000. okt. 14–15) Ezután egy legendatöredék következik Szent László klézsei fájáról, de ezek az elemek nem adnak egy világos képet a moldvai csángók (történeti) tudatáról. Arra viszont megfelelnek, hogy a csángóságot magyar köntösbe bújtassák. Az történik, hogy a magyar történelem és kultúra jellegzetes, tehát kiemelkedő, kánonszerű elemeit (lásd Halotti Beszéd, Balassi, Mikes) rávetítik a csángóságra, és ezennel beemelik a magyar nemzetbe, még akkor is, ha nehéz találni olyan csángót, akinek valamit is mondana Balassi neve, pedig éppenséggel a keleti végekről van szó a magyarságtermelő beszédmódban.

Vannak, akik figyelnek arra, hogy nem az írott nyelv jelenti a magyar nyelvet Moldvában, és ezt akár egy tudományos diskurzus is felhasználhatná, de a jelenlegi beszédmód ezt is csupán az ősiség érzelmdús megjelenítésére hozza fel. A riportokban, úti beszámolóban megfigyelhető az értetlenkedés, hogy konfliktusos helyzetekben magyarul is szólnak fel olyanok, akik a román oldalt képviselik. Más esetben egy olyan faluban jártak a média emberei, ahol kisebb mértékben élnek magyarul beszélő csángók. A faluban tűz ütött ki: *Az Ojtoz vize mentén gyalogolunk a tűz felé. A kárlátók utcákat megtöltő serege fogad. Érdekes, majdnem mindenki magyarul beszél. A rémület ösztönösen hozza ki belőlük az anyai szót* (Háromszék. 1998. júl. 11.).

Sokkal meggyőzőbb viszont az, amikor csángókat szólaltathat meg a sajtó, amikor önmaguk jelentenek ki álláspontokat, véleményeket, hoznak fel érveket. Duma András árulta el a helyzet bonyolultságát vagy éppenséggel egyszerűségét: *Mindez két éve kezdődött; '90 előtt mi azt se tudtuk, hogy csángók vagyunk-e vagy magyarok, történelmünkről sem hallottunk sokat. De magyarul beszéltünk mindig, az öregebbek közül sokan nem is tudnak románul (Gyergyói Kisújság. 1998. aug. 19–25.)*. A történelem a mi genealógiánk, ismerete nélkül nem vagyunk önmagunk. Minden esetben az anyától tanult nyelvet segít az önmeghatározásban.

A templomot, s az iskolát...

Jogokról esett szó a magyar nyelv kapcsán, innét pedig egyszerű asszociálással a magyar nyelvű mise és oktatás kérdésköréhez érkezünk. Az erdélyi magyar nyelvű sajtóanyag domináns része ezt állítja a középpontba, a végtelenségig ismételve önmagát. Érdekvédelmi kérdésről van szó, és az érdekvédők kiletérők később szeretnék szólni. Itt a magyar nyelvvel kapcsolatos megjegyzéseket mutatnám inkább be, amely egy kettősséget jelez. A magyar misézés és oktatás követelése azt mutatja, hogy a csángóság már véglegesen beékelődött a magyar nemzetbe, hiszen anyanyelvű jogok kéréséről szólnak a beadványok. Ugyanakkor ez még a nemzetépítési folyamat része, mert ezáltal is integrálhatók a nemzetbe, mivel magyarul akarnak misézni és tanulni. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a magyar misézés egyik élharcosának a nyilatkozata. *Tudjuk, a Vatikán ellenzi, hogy dialektusokban misézzenek a templomokban. Mi nem dialektust, hanem magyar nyelvű misét kérünk. Pusztinában az emberek igaz magyar nyelvet, szép magyar nyelvet akarnak. Ez pedig az irodalmi magyar (Krónika. 2002. 84. sz.)*.

Az érvelés is az anyanyelv szerepére épül, és az alkotmányos emberi jogokra: *Mondják, hogy sokan akarják, főként az asszonyok, mert nem nagyon értenek románul, de nem mindenki vállalja. A Toldi Miklós-termetű fiatalember tekintete valós félelelről árulkodik (Háromszék. 1998. márc. 7.)*. Újra felvillan a csángókról való beszélés magyar retorikája. Ismét egy eleme a magyarságnak, Toldi Miklós, mint magyar kultúrhős vetítődik rá egy csángó személyre, és sajátítja ki azt.

Az oktatási programoknak külön politikai dossziéja van, de a nyilvánvaló politikai működés mellett az írások inkább az anyanyelven való tanulás igényét, természetességét hangsúlyozzák. A Magyar Népszövetség által beindított rövid életű moldvai magyar iskolákkal példázódnak, ez esetben sem palástolva az iskola szerepét, mint a nemzetépítés alapvető intézményét. Sok moldvai fiatal diákoskodik Erdélyben, akár Magyarországon is, de kevesen térnek haza közülük, pedig az ők oktatásuknak is határozott célja van: *Feladatunk az általános iskolás moldvai csángó gyermekek magyar nyelvű alapképzése, tehetségük szerinti felkészítése a továbbtanulásra, a moldvai csángó értelmiség kinevelésének megalapozása volt (Erdélyi Napló. 2003. dec. 7.)*. Magyar nyelvű értelmiség kinevelése, ezzel is becsatolva őket a magyar nemzetbe. De csak akkor hatásos ez a program, ha valóban hazatérnek szülőföldjükre. A sajtó erre is talál példát. Udvarhelyi tanítóképzős lányokkal készült interjúk, akik pozitív példaként szolgálhatnak a nemzet színe

előtt: *Magyar tanítónők akarnak lenni, hogy magyarul taníthassák a moldvai csángó gyermekeket.*

– *És ha nem lesz Moldvában magyar nyelvű oktatás? – festem az ördögöt a falra.*

– *Akkor inkább nem tanítok. Csak magyar nyelven akarok tanítani.*

Ezt nevezik határozottságnak (Háromszék. 1994. aug. 20.). És ezt nevezik nemzet-építésnek.

Szóba kerül a csángó gyermekek táboroztatása, mint a fakultatív magyartanulás alternatívája, és ezáltal megtudjuk, hogy a gyermekek egy vagy két hétig távol az otthonuktól magyarul tanulnak írni és olvasni, magyar népdalokat és meséket tanulnak, magyar játékokat űznek, és így tovább, tehát magyarrá nevelődnek. A természetes hangnem, amely ezt tárgyalja, a szimbolikus cselekvések bemutatásakor vált át remegő pátoszba: *A csángóvidék jellegzetes dalai és marosszéki népdalok csendültek fel csütörtökön a késő délutáni órákban a X. erdőcsinádi táborban. A népviseletbe öltözött csángó gyermekek felsorakoztak a tábor udvarán, és a marosszéki fülnek szokatlan és mégis kedves csángó nyelvjárás sokak szemébe könnyeket csalt, amikor a táborzáró műsor végén a gyerekek a csángó himnuszt énekelték (Krónika. 2003. júl. 19–20.).* A magyarrá nevelés célja világosan megfogalmazódik a politikum beszédében is: *Növelni kellene a csángómagyar oktatási programok támogatását az elkövetkező időszakban, hogy az erdélyi magyarságból elszakadt népcsoport magyarságtudata erősödjék! – jelentette ki egy politikus (Szabadság. 2003. dec. 3.).* Még egy fokkal tovább specializálódik az erdélyi magyar sajtó, hiszen már nem a nagymagyarság ősi rétegét említi, hanem az erdélyi magyarságból elszakadt csoportról beszél, ahogy majd világosabbá válik, a *kisebbség kisebbségéről.*

Ősi múlt – nemzeti örökség

A csángóság nemcsak a magyarság keletre szakadt része, hanem a magyar kultúra legősibb rétegeinek a megőrzője, a magyar ősiség – mint ontogenetikai bizonyíték – jelképe. Ezt az aspektust is a szaktudományokra (néprajz, történelem, nyelvészet) hivatkozva közli újra és újra a sajtó. Az eredet és a gyökerek szentsége nélkülözhetetlen egy nemzeti diskurzusban. Ez teszi oly fontosakká a *Csángó Napokat* vagy más – csángókkal kapcsolatos – eseményeket. Niedermüller Péter gondolataira visszautalva, a diskurzus rituális szintjéről van szó, azaz kiállításokról, amelyek a csángó kultúra (mint magyar kultúra része) szépségét, fontosságát jelentik, a *Csángó Napokról*, amelyek a nemzeti napok egyik változataként működnek: *A moldvai vendégek nemcsak ízes beszédüket, gyönyörű viseletüket és szépségesen szép énekeiket hozták magukkal, hanem saját főztjüket is. Óriásfazakakban a szőlőlevélbe töltött finom galuskát, kalácsot, húsgombócot, mártásokat, mindent ami mellé illően társult a háromszéki foszlós bélű kenyér. Mi, akik ott voltunk, úgy fogyasztottuk, mint a megszentelt ostyát vagy az Úrvacsorát, s az volt az érzésünk, hogy meglehet, a szegények és üldözöttek gazdagabbak, mint közülünk sok cifra palotás vagy közönyös ember (Háromszék. 2001. nov. 28.).* Nem véletlen a moldvai galuska és a háromszéki kenyér egymást harmonikusan kiegészítő idilli képe, hiszen ez az esemény igazi találkozó volt, nem egy *essünk túl ezen* is típusú dolog, hanem emberi,

önkéntes találkozás, amelyre a vendégek csupán azzal a jelmonddal jöttek, hogy *nem kérní más, csak szeretetet*.

Az ősiségnek – paradox módon – mint a megmaradás szimbólumának hitelességét maga a „nemzeti tudomány”, a néprajz szavatolja. A csángók a nemzet részei, mert kultúrájuk a nemzeti kultúra része, eredeti „tisztaságában” tündökölve. Néprajzosok, csángóbarátok, szakemberek nyitják meg a kiállításokat, tartanak előadásokat és adják nevüket a nemzeti diskurzus megalapozásához. Csángó kiállítás megnyitóján hangzott el a következő szöveg: *Napjainkban már nyitottak a nagyvilág felé, változó életük eltűnésük veszélyét hordozza magában, és ezt a folyamatot kell nekünk tudatosan késleltetnünk* (Szabadság. 1998. márc. 2.). Ugyancsak egy néprajzkutató jelentette ki: *Köszönöm, hogy a moldvai csángómagyarok őrzik kincseinket* (Háromszék. 2002. nov. 25.). Igazából ez az a típusú néprajzi megközelítés, amely szívesen látott az erdélyi sajtóban, és amely a csángó diskurzus számára termékeny táptalaj lehet. Másfajta tudományos megközelítések ellenszenvet váltanak ki a szöveg írójából és a magyar olvasóból egyaránt, mert nem azt mutatják fel, amit a néprajztól elvárnak, és nem azzal vagy nem úgy foglalkoznak a témával, mint ahogyan a néprajznak a feladata a hagyományos felfogásban.

Cselekvési tervükben a csángók képviselői azonban világosan kijelentik a magyar kultúrához, és ezáltal a magyar nemzethez való tartozásukat: *Kultúra nélkül nincs nemzet! A magyarság kultúrája nem lehet teljes anélkül, hogy minden magyar népcsoport értékeit, hagyományait elismernénk és hasznosíthatnánk. Meggyőződésünk, hogy minden magyarnak szívügye, hogy a legkeletibb és legelhagyatottabb magyarok, a moldvai csángók ősi értékei megmaradjanak és beépüljenek az ősszmagyarság tudatába* (Bihari Napló. 2000. dec. 1.). Ez a csángó cselekvési program egyik üzenete, amelyet a *Csángó Napon* olvastak fel. Előkészítői a csángó szövetségek vezető egyéniségei, csángó (és nemcsak) származású értelmiségiek. Ugyancsak ők, egy impozáns névsornyi magyar értelmiségi aláírásával támogatva fogalmaztak meg egy *szerény felkérést egy csángó nap szervezésére. Legyen egy nap, amikor kimondjuk: fontos nekünk a csángó kultúra. Egy nap, amikor segítünk hátrányos helyzetben levő testvéreinken. [...] Amikor nem nevetjük ki, ha olyan „különösen” beszélnek magyarul. [...] Amikor nem a politika dominál, hanem a szeretet* (Szabadság. 2000. nov. 11.). A nemzeti diskurzus rituális cselekvéseire való felhívás, amely ismét az érzelmi dimenzióra irányítja a figyelmet, a nemzetbe való befogadásra, és ezáltal érzelmi azonosulásra.

Képviselet és érdekvédelem – a lokalitástól az Európa Tanácsig

A hagyományos kultúra megőrzése és népszerűsítése, a magyar mise és a magyar oktatás kiharcolása olyan nemzeti ügyként jelenik meg a sajtóban, amelynek támogatására intézmények és magánszemélyek versengenek. Egy nemzeti diskurzus funkcionálásakor nem mindegy, hogy ki az, aki felszólal a csángók nevében, tehát képviseli őket és érdekeiket, ki az, aki jogaikért harcba száll. Első lépésként megalakult az MCSMSZ már az 1990-es esztendőben, és nem is akárhogyan, hanem az RMDSZ-hez csatlakozva. Beindult a *Csángó Újság*, de a kezdeti idők eufóriája után egy stagnáló időszak következett, ami az anyagiak

hiányának és a közömbösségnek volt köszönhető. Az MCSMSZ-nek költöznie kellett, a *Csángó Újság* egy ideig megszűnt, és a magyar nyelvű sajtó felháborodott ezen a helyzeten, hevesen támadta az RMDSZ-t a maga közömbössége miatt. Később azt is felrötták az illető szervezetnek, hogy nem foglalkozik eleget a csángókkal, és nincs is külön csángóprogramja. Tokay György válaszában azt állította, hogy nincs szükség külön csángó programra, hiszen a csángók is a romániai magyarság részét képezik. Végül határozat is született az 1999-es Kongresszuson: *Az RMDSZ programja kinyilvánítja, hogy nyelve, etnikuma, azonosságadata, kultúrája és hagyománya szerint a romániai magyarság, beleértve a csángó-magyarságot is, a magyar nemzet része. A csángómagyarság vállalja az egyetemes magyarsághoz tartozást. És azt a sajátos önazonosságot, amely nyelvében, kultúrájában, hagyományjaiban jellegzetes etnikai jegyeket is magába foglal (Háromszék. 1999. máj. 19.).*

Az RMDSZ tehát az a szervezet, amelynek feladatai közé sorolják a csángó érdekvédelmet és képviselést, és amely kimondja, hogy a csángóság, akárcsak az erdélyi magyarság a magyar nemzet része, még akkor is, ha elhanyagolták őket. Ekkor lesznek a csángók a lapok hasábjain *az RMDSZ mostohagyermekai, és a kisebbség kisebbsége*. Természetesen tűnik ez a képviselés, hiszen a magyar érzelmű csángók (és valójában csak ezek számítanak relevánsnak az erdélyi médiában) az RMDSZ-hez csatlakozva hozták létre saját szervezetüket, és maguk kérték az RMDSZ segítségét: *az ügy tisztázása végett politikai védelmet kérnek az RMDSZ-től, vagy a csángómagyarok meghívására Csángóföldre látogatott az RMDSZ vezetősége*. Az MCSMSZ nyílt levele világosan kimondja ugyanezt, és a segélykérés szintén a nemzethez tartozás érzését, magát a nemzeti diskurzust erősíti: *Kérjük az RMDSZ-t, hogy ugyanolyan határozottan küzdjön a csángómagyarok jogaiért, mint teszi az erdélyi magyarok esetében. Tudjuk, hogy szavazóbázisunk kicsi, és politikai szempontból nézve elhanyagolhatóak vagyunk, ám azt is tudjuk, az emberi jogok védelmének mindenféle politikai számítás fölött kell állnia. Meggyőződésünk, hogy az erdélyi magyarok szolidárisak a moldvai magyarokkal, mint azt bizonyítják az Erdélyszerte egyre nagyobb rendezvényé szélesedő Csángó Napok is (Háromszék. 2001. dec. 15.).* A szavazóbázis mennyiségi mutatói ellenére a Szövetség helyi RMDSZ szervezetek megalapítását szorgalmazta, azzal a céllal, hogy az ottani magyarság érdekeit képviselni tudják a romániai politikai színpadon. Rendre megalakultak – az MCSMSZ mellett – a klézsei, pusztinai, külsőrekecsini és lujzikalagori RMDSZ szervezetek, majd 2003 novemberében és decemberében a szucsávai területi és a Bákó megyei RMDSZ.

Egy további lépés az egyetemes magyarsághoz, az anyaországi magyarsághoz fordulás: *A Moldvai Csángómagyarok Szövetségének meghívására Bákó megyét kereste fel tegnap romániai látogatása keretében Németh Zsolt. A magyar külügyi államtitkár Klézse községben találkozott a magyar csángó kisebbség képviselőivel (Háromszék. 2000. febr. 17.).* A magyar nemzet politikai képviselői jelenlétükkel az érdeklődés, a nemzet törődése mellett a nemzeties karaktert és viselkedést is magukkal hozták, amely megkülönböztette őket azoktól, akiktől el kívántak határolódni: *A magyar politikusok és a jelen levő újságírók magyar módra [kiemelés tőlem – I. S.], elegánsan kezelték a gondosan megtervezett, az első betűtől az utolsóig orcátlan és hazug rágalomözönt, az*

államtitkár is, az írott és sugárzott sajtó képviselői is elsősorban nem a Szeret menti szennyes áradásra figyeltek, hanem arra, hogy a nacionálkommunista kútmérgezők ellenére előbbre lépjenek a moldvai csángóság Európában páratlan értékű [kiemelés tőlem – I. S.] kultúrájának és nyelvének megőrzésében (Háromszék. 2000. febr. 24.).

Nyilvánvaló a legitimitása az erdélyi vagy a magyarországi képviseletnek, mert maguk a csángók, vagyis inkább csak a képviselők kértek védelmet, ők maguk kérték a nemzetbe való integrálást, a nemzet törődését. Emellett a sajtóban megszólaló hangok is felróják az érdekvédelem hiányát, az erdélyi magyar olvasók szószólói is messzemenően befogadják a csángóságot saját nemzetükbe, identifikálódnak velük, és érzelmi kötődésüknek adnak hangot. Akár olyan formában is, hogy magas rangú személyekhez intéznek nyílt levelet csöppet sem szerénykedő avagy szégyenlős módon: *Nos, tisztelt Miniszterelnök Úr, Külügyminiszter Úr, Államtitkár Úr, itt ugrott be nekem a magyar–magyar párbeszéddel kapcsolatos – most már egyre óriásabbá váló – hiányérzetem. Mert a magyar–magyar csúcsnak volt egy nagy hiányzója: a moldvai csángómagyarok képviselete. Vagyis: a keleti magyarságé. Azt hiszem, főlősleges önöknek elmondani, hisz jól tudják, hogy Moldvában a pár százezer római katolikusból ötven-hatvanezren még beszélnek ősi, magyar anyanyelvüket, akik megtépázott identitástudattal, titkosan ugyan, álmukban bár, de magyarnak vallják magukat (Erdélyi Napló. 1999. márc. 2.).*

Saját igazának bizonyítékeként használja fel a magyar nyelvű sajtó az európai érdekvédelmi törekvéseket, az Európai Tanács ajánlásait. Tytti Isohookana asszony jelentését, akárcsak az ajánlásokat többször is leközölték az erdélyi magyar lapok, mégpedig a teljes szöveget, és attól a ponttól kezdve a csángó diskurzus nemcsak az alkotmányos jogokra, a pontos cikkelyekre hivatkozik, hanem ezekre a nemzetközi ajánlásokra és jelentésekre is. Egy újabb toposz tehát a csángó diskurzusban az ugyancsak antropológiai vonatkozású külső, objektív szempont. A pontos, formailag megkérdőjelezhetetlen hivatkozások a magyar szempont hivatalosságát, megalapozottságát hivatottak kimondani. Mi sem bizonyítja követeléseink jogosságát, minthogy az európai fórumok is foglalkoznak a kérdéssel: E jobb sorsra érdemes része [kiemelés tőlem – I. S.] *az egyetemes magyarságnak felkeltette ugyanis az Európai Unió regionális szakbizottsága szaktanácsadóinak érdeklődését, s idén immár harmadszor volt meghívottja a Committee of the Region kisebbségi kultúráknak szentelt ülészakának (Háromszék. 1999. jan. 23.).* Ennyi szakértelem mellett nem tudni, miért a sok kétkedés és ellenkezés. Az európai viszonyulás és a román félre irányuló felelősségvállalás olyan módon van tálalva a vizsgált szövegekben, hogy nekem személy szerint van egy olyan érzésem olvasás közben, hogy egyrészt a csángók magyar nemzetbe tartozását bizonyítottak és természetesnek tartja, másrészt pedig mindez egyfajta elégtételként jelenik meg a történelem csapásai miatt, elégtétel Trianon miatt, és az „igazságtalan magyar sors” miatt. Végre Európa elismeri, hogy vannak a magyar nemzetnek elszakadt részei, elnyomott és igazságtalanul nyomorgatott csoportjai. Egy állandóan újratermelődő fájdalmas magyarság-diskurzus jelenítődik meg, amely a csángó példán keresztül is visszaigazolást nyer.

Támogatások – állam, csoport, magánszemély

A sajtóból tudjuk meg azt is, hogy milyen anyagi forrásokhoz jutnak a moldvai csángók, kik azok, akik támogatják őket. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Oktatásiügyi Minisztérium, vagyis a magyar állam és a magyar alapítványok sora karolta fel a csángó ügyet, a Duna TV elnöksége látogatja meg őket, és így tovább. Létezik csángó program, létezik a magyar költségvetésnek egy erre predesztinált része, tehát nem kétséges, hogy hova várják „vissza” a csángókat. Vannak még más magyar szervezetek is a nagyvilágban, akik támogatják elsősorban a magyar nyelvű oktatást, és vannak magánszemélyek is, akiknek anyagi helyzete megengedi a jótékonykodást. Mindnyájan az egyetemes magyar nemzet nevében cselekednek, egy olyan nemzetfelfogás alapján, amely ugyan nem ismer országhatárokat, de ugyanolyan mesterséges elvekre alapoz, mint a politikai nemzet.

Léteznek alapítványok, amelyek csakis a csángók megsegítése vagy érdekképviselete céljával alakultak: a Lakatos Demeter Egyesület, a Domokos Pál Péter Alapítvány, és mai napig alakulnak újabbak. Már nemcsak Székelyföldön adnak ki csángó újságot, hanem Budapesten is (*Csángó Tükör*), de léteznek helyi magyar nyelvű kezdeményezések (*Mi Magunkról*, *Az Első Magyaróra*). Ma már annyira kiteljesedett a csángó kérdéssel való foglalkozás, hogy úgy tűnik, a teljes magyarság bekapcsolódott a nemzetépítő akcióba, ez viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy a csángóknak könnyebb lett a mindennapi életük. Alig egy éve alakult meg a Magyarfalu Alapítvány, amely egy budapesti vállalkozó és egy fiatal értelmiségi közreműködésének gyümölcse. A magyar nyelvű oktatás megsegítésére szervezett keresztapaprogramba több mint háromszáz személy kapcsolódott be, ezek nagy része magyarországi, közöttük olyan szimbolikus funkcióval rendelkező személyek, mint a bukaresti magyar nagykövetség munkatársai. Az összetartást, mint nemzetépítést példázza a szövegek mondanivalója is. Egy riportkészítés alkalmával jelen volt egy bizonyos Beszterce Csángó-magyar Alapítvány jegyzője is, akinek szavait ezek után már kommentálnom sem kell: *N. Gy., a jegyző civilben villamosmérnök. Családja még nincs, azt mondja, ez az ő családja [kiemelések tőlem – I. S.], s körbemutat a lézpedi gyermekeken, úgy, hogy közben a Kárpátok karéját is körbekeríti ujjával (Háromszék. 1994. aug. 20.). Az érdekvédelem és a nemzet szolgálása azonban van amikor már extrém formákat ölt, még ha csak nyelvi szinten is: B. bácsi [...] azt mondja, hogy ő lop, csal, öl – ha kell – a csángókért. Hát érettünk ne lopjon, ne csaljon, ne hazudjon senki (Háromszék. 1993. febr. 16.).*

Vállalás, avagy a csángó mártír képe

Végül megismételném, hogy semmi sem lehet annyira meggyőző, semmi sem bírhat oly legitimáló erővel a nemzeti diskurzusok megteremtésénél és ezek fenntartásában, mint az érzelmi dimenzió, az önként vállalás, vagyis a magyarsággal való identifikáció. Világos megfogalmazás az, amely szerint a csángó magyar, mert magyarnak vallja magát. Hol érhető ez tetten a hivatalosság szintjén? A népszámláláskor. De *a csángók népszámlálási*

összeírása, köztudott, a juhokéhoz hasonló. A nemzetiséget a számláló mekegi rubrikába (*Háromszék*. 1997. nov. 29.). A történelem azt mutatja, hogy a statisztikák valóban könnyen manipulálhatóak, pedig ezek a statisztikai adatok számítanak hivatalos adatoknak a politikában, és nagyrészt a társadalomtudományokban is. A népszámlálások problematikusága, a számlálóbiztosok önkényes megoldásai az adatok felvételekor egy újabb állandóan visszatérő toposz a csángókkal kapcsolatos újságcikkekben. A moldvai csángók létszámának meghatározása különféle találgatásoknak enged teret, mert a problémának egy meghatározó vetületéről van szó. Ez esetben is természetes a párhuzam az erdélyi magyarsággal, és adott helyzetekben a tömbmagyarsággal is. A fájdalomteljes magyar beszédmód ellenére mindhárom szinten (moldvai csángó, erdélyi magyar, magyar) őszinte igyekezet nyilvánul meg a számsorok pozitív irányú elmozdítására. Fejlődő és gyarapodó nemzetkép az ideális, hiszen a konkrét számokkal nemcsak a pusztá létezés bizonyítható, hanem az érdekvédelem, a kérések és követelések jogossága.

A elmúlt ötven év statisztikáival tehát nem sokra megyünk. De ne gondoljuk azt, hogy csak a román számlálóbiztos volt a rendszer szolgája. A *Háromszék* riportorozatában megszólaltattak egy volt moldvai magyar tanítót, aki a népszámlálással kapcsolatos élményeit is elmesélte: *Voltak gondok. Feltűnt nekünk, hogy mindenkit románnak vettek. Kapcsolatot kerestem dr. Bányáival – ő volt a kultuszminiszter –, s elintézte a dolgokat. Két huszonnégy órán belül elrendelték az új népszámlálást. Egy közös bizottság ment népszámlálni. Legtöbben, mikor megkérdezték, román-e vagy magyar, Én katolikus vagyok – azt mondta. Ezeket beírtuk magyarnak. A román tanítók is beleegyeztek ebbe* (*Háromszék*. 1998. okt. 10.). Ezt sem nevezhetnénk éppen szabad választásnak, és mindenképpen megvilágítja az identitás kérdésének a bonyolultságát, és azt, hogy milyen különbségek vannak az egyén önazonossága, és az intézmények által megszabott kategóriák, mesterséges fogalmak funkcionálása között. Mert ez lenne az egyik fő következtetésem is, azaz vannak olyan szituációk, amikor a valós társadalmi létben valamilyen ideológia által kitermelt terminusrendszernek semmilyen relevanciája nincsen.

Van akit ez sem zavar, a történelem, a politikai ideológia alapján skatulyázza be a csángókat ide vagy oda, nem véve számításba sem az egyéni döntések szabadságát és változékonyságát, sem a társadalmi létezés mindennapi viszonyhálóit. Egy csángó tematikájú tanácskozáson éppenséggel a csángók identitásválasztása került szóba, és egy erdélyi közéleti személyiség is hozzászólt. Szerinte *az nem kérdés, hogy a csángók közül ki akarja visszanyerni magyar identitását, mert ez egy félrevezetett, önmagát elrejtő, megfélemlített közösség, amelynek nincs elég történelmi ismerete ahhoz, hogy helyesen válasszon* (*Háromszék*. 1997. ápr. 1.). Szakemberek, tekintélyek nyilatkoznak a csángók helyett a csángókról. Szaktudásuk felhatalmazza őket arra, hogy jobban lássák, megértsek a csángóság lelkét, belső személyiségét. Ők tudják azt, hogy a csángók szinte öntudatlanul, de magyarok, hiszen az álmuk magyar, avagy *valahol a szívük mélyén ők csak magyarok. Bekövetkezik ugyanaz, ami a skótoknál: nem tudnak magyarul, de érzelmileg annak tartják magukat* (*Romániai Magyar Szó*. 1993. jún. 26–27.).

Érdekes hogyan és milyen személyiségeket szólaltat meg a sajtó interjú vagy valamilyen ismertetés formájában. Tudomást szerzünk Gegő Elekről, Domokos Pál Péterről,

Halász Péterről, Kallós Zoltánról, akiknek fontos szerepük volt a csángók felfedezésében és népszerűsítésében. Megtudjuk, hogy csángók is megkaphatják a magyar állam kitüntetését, vagyis a *Népművészet Mestere* címet, mint ahogyan Demeter Antalné János Annával történt. És felszólalnak a csángók vezető személyiségei, olyanok, akik például Budapesten és nyugatabbra nyerték el szakmai képzésüket, és akiknek már megvan a történelmi ismerete, hogy helyesen választhassanak. Már csak az a kérdés, hogy hányan vannak ők, és kiket képviselnek: *Én tudtam, hogy magyar vagyok. Én hetedik osztályos koromban már sírva fakadva átkoztam Mária Teréziát, hogy miért születtem ott, ahol vagyok* (Háromszék. 1999. aug. 3.). Mert ha elolvassuk az úgynevezett csángó cselekvési tervet, kiderül az is, hogy kik azok, akik ezt összeállították, kik azok, akik magukat felhatalmazták a csángó képviseletre: *A csángók a magyar nemzet részének tekintik magukat, és számítanak a magyarság segítségére – áll a csángómagyarok három civil szervezete által kidolgozott munkatervben*. A pedagógusok, néprajzkutatók, Sz. Zs. parlamenti képviselő, S. A. minisztériumi tanácsos, illetve a csángó szervezetek tagjai által [kiemelés tőlem – I. S.] *Klézsén elkészített program alapelve, hogy a csángókérdés megoldása kizárólag Moldvában lehetséges* (Krónika. 2000. nov. 10.).

Még egy lépés következik a csángó diskurzusban, mert ha már magyarnak vallják magukat néhányan, akkor magyarok ők, de nem akármilyen magyarok, hanem a sokat emlegetett mostoha testvéreink, legkeletibb és legelhanyagoltabb magyarjaink, akik nemcsak vállalják magyarságukat, hanem meg is szenvednek érte. Van egy olyan típusú tendenciája ezeknek a szövegeknek, amely a csángóságot szerencsétlen, sajnálatra méltó és segítségre szoruló közösségnek tartja. Megjelenik a harcos és a mártír csángó figurája, aki „természetes”, adott magyarságáért viseli el a sors viszontagságait. Harcol a magyar iskoláért – a templomért és az iskoláért. *A megbélyegzés – félelem és meghunyászkodás helyett – dacot váltott ki az apró termetű csángó asszonyból! Igazáért a hatalommal száll szembe, s végső elkeseredésében a jegyzőkönyv semmissé tételéért magát a rendőrséget fogja perbe. [...] Apám a halálos ágyánál azt mondta nekem: „Nyelvedet ne hagyd el soha, lányom!” Ezek a szavak voltak az én örökségem, s a későbbiek folyamán egyetlen buzdításom is arra, hogy megkezdjem a gyermekek tanítását* (Erdélyi Napló. 1994. jún. 22.). Előfordult, hogy a tanító megbüntette a magyarul megszólaló tanítványát, a faluban kicsúfolták, a magyar vendégek elszállásolóit *udémérisztoknak* bélyegezték, és más hasonló esetek is történtek, amelyekkel azt is lehet illusztrálni, hogy a csángók bizony megszenvednek a maguk magyarságáért. Ismét az érzelmi dimenzió romantikuságára gyakorol nyomást a sajtó diskurzusa. És ismét a fájdalmas magyar beszédmód jelentkezik, amely a sorvadó, szenvedő magyarság képét rajzolja meg újra és újra.

A harcos szellemű népmentők tevékenysége ellenére a magas fokú asszimiláció nyilvánvalóságát a cikkek sem tagadják. Ezáltal viszont a kérdéskörnek egy újabb színezete kerül terítékre. A sorvadó csángóság a már említett sorvadó magyarság sorsszimbólumává válik. A csángóságot megmenteni szükséges, mert ha elvész a csángóság, következik az erdélyi magyarság, és végül az anyaországi lakosság nemzeti széthullása (vö. Peti 2004. 3–4). *Mert ne felejtsetek: mi, romániai magyarok, mindannyian ők vagyunk. A félelemben és a kímélet nélküli beolvasztásban* (Szabadság. 2003. febr. 1.).

Összegzés

A moldvai csángók úgymond kimaradtak a modern polgári nemzet kialakulásának folyamatából, de az erdélyi magyar nyelvű sajtó beszédmódjában mindig úgy jelennek meg, mint akik természetesen a magyar nemzet részét képezik, és mindig is azok voltak. A szövegekben megjelenő toposzok tulajdonképpen a kultúrnemzet építőelemei, és ezek hivatottak a nemzethez tartozást bizonyítani. Kinyilvánításként avagy egyszerű utalásként, de mindig ott vannak ezek a toposzok, a cikkek többségében ezeket tárgyalják, és ezekkel operálnak bármiféle téma megközelítésekor. A magyar eredet, a magyar nyelv, az ősi magyar kultúra, a közös sors, az érzelmi azonosulás megannyi nemzeti építőköve, a nemzeti diskurzus megannyi narratív struktúráló eleme.

Mindezek mellett a csángó diskurzus más sajtós eszközöket is felhasznál a csángók nemzetbe való integrálása érdekében. A szövegek arról tudósítanak, hogy a csángókat erdélyi és magyarországi politikai szervezetek képviselik, civil és érdekvédelmi egyesületek karolják fel őket, magyar állami intézmények támogatják anyagilag, magyar személyiségek, közöttük az államelnök is avagy mindennapi emberek identifikálódnak velük, érzelmileg viszonyulnak hozzájuk, tehát szinte minden téren a csángóságot lefedik ezek a magyar elemek. És nemcsak ezáltal emelik be őket a magyar nemzetbe, hanem a magyar kultúra legkülönbözőbb szimbólumait vetítik rá a csángókra.

A nemzethez tartozást hatványozottan hangsúlyozza ki az önként vállalás, és ennek a fokozása, azaz a szenvedés, vagyis megszenvedni a magyarságért, a magyar identitásért. Ellentétes előjellel is igaz ez a tétel, pontosabban arra gondolok, hogy ha nem vállalják a nemzethez tartozást, ha nem hoznak érte szimbolikus áldozatot, akkor a végeredmény a nemzet sorvadása, pusztulása. A legkeletibb magyarság képe egy asszimilálódó közösség képe, amely a nemzethalál vízióját asszociálja. A csángóság pusztulása az erdélyi magyarság pusztulását, majd a „globális” magyarság sorvadását vetíti elő – a csángóság tehát a pusztuló magyarság sorsszimbóluma.

Néprajzos vagy antropológus kutató azonban másképpen viszonyul a csángóság kérdéséhez a nemzetépítés szempontjából. A nemzet mesterséges megalkotásának folyamatát, a nemzeti identitást, magát az identitást másképpen kezeli. A társadalmi interakciókban ugyanis az identitás nem a mesterséges terminusokhoz igazodik, hanem a kontextusokhoz, vagyis dinamikus jelleget mutat. Számára a vizsgált szövegek azért érdekesek, mert azokra a mechanizmusokra engednek következtetni, amelyek ezt a mesterséges struktúrát kitermelik és újratermelik éppen az ő szaktudományának segítségével. A sajtó, a szöveg, a beszédmód – mint a hatalom területei – alkot meg egy saját(os) csángó képet, és ezt a maga céljainak megfelelően forgalmazza.

A csángó kép tehát egy olyan specifikus diskurzusban konkretizálódik, amely nemzeti diskurzusként is felfogható, mivel fő jellegzetessége a nemzetépítés fókuszpontba állítása. Ez a diskurzus, mint minden diskurzus a teremtés hatalmát hordozza magában, vagyis a szaktudományok legitimálását hasznosítva megalkotja a csángóság szimbolikus közösségét azáltal, hogy beszél róla, és főképpen ahogy beszél róla. Itt elsősorban a klasszikus néprajz gyarmatosító felfogása és beszédmódja érvényesül, amelyet a sajtó rendszeresen

meg is hivatkoz, egyrészt tudományos árnyalatot biztosítva állításainak, és ezáltal a hitelességet is szavatolva, másrészt pedig az egzotikum felmutatása során, hiszen egyik jellemzője a mindennapi hírek mellett az „érdekességek” rögzítése és forgalmazása. A moldvai csángók archaikus imái, a folklórszövegek, „furcsa” kiejtése és szókészlete nagyszerű példák lehetnek erre az egzotikumra, és ugyanakkor ezen jellemzőik miatt megfelelők a gyökerek keresésére és az érzelmi azonosulásra.

Ezen sajátos diskurzus vizsgálatának van egy olyan hozadéka is jelen sorok írója számára, amely a nemzet fogalmának megvilágítására is szolgál. Pontosabban azt jelzi, hogy a nemzet valóban egy mesterségesen megalkotott közösség és fogalom. Egy olyan fogalom, amely maga is helyzetfüggő értelmezést szücségetet, vagyis, hogy mit is jelent a magyar nemzet, azt különféle helyzetekben és beszédhelyzetekben másképpen határozhatjuk meg. A nemzet fogalmát tehát történelmi és társadalmi helyzetek függvényében periodikusan vagy akár állandóan újradefiniálni szükséges. A csángóságról való beszélés pedig egy szuggesztív példa minderre. Ez a diskurzus ugyan inkább egy merev nemzetfogalmat forgalmaz, konzerválni igyekszik ennek struktúráját, de történelmi síkon a jelen beszédmód csak egy stációt jelent. Nemcsak egy re-nacionalizálódási folyamatról volt itt szó – habár kétségen kívül elsősorban arról –, hanem az emberi lét ideológiai kontextusainak állandó megkonstruálásáról. Mai világunkban, amikor már szabadon lehet beszélni a csángókról, valóban megtörténik a magyar nemzet újradefiniálása, amely következtében a moldvai csángók is a magyar nemzet részei, és ez a kultúrnemzet ismérvei szerint történik meg. De nyilvánvalóvá válik az a tény is, hogy mindez csak egy adott kontextusban működik, mert a mesterségesen megalkotott fogalomrendszernek sok esetben nincs funkcionális megfelelője a mindennapi élet szintjén. Ha van, akkor szimbolikus cselekvésekben fogalmazódik meg, és a hozzá való viszonyulás személyre szabott az egyén identitásának funkcionálásában.

Adott egy terminus és egy fogalom: a csángó. A magyar közbeszédben és nyilvános beszélésben ez már a moldvai csángóval egyenlő. A moldvai csángó pedig már annyira közismertté vált az elmúlt tizenöt esztendőben, hogy egy olyan kanonizálódási folyamat részévé vált, amelynek köszönhetően egy Niedermüller Péter által említett narratív abbreviatúrává lesz. Pontosabban azt hiszem, hogy egy adott szinten már az is. Már nemcsak arról van szó, hogy a moldvai csángók a magyar (kultúr)nemzet teljes jogú tagjai lettek, hanem mint a legújabb jövevények, szimbolikus értékkel bírnak. Tehát, ha valahol és valamikor elhangzik ez a szó, hogy csángó, akkor már több mindent automatikusan hozzátársítunk. Elsősorban azt, hogy magyar, hogy magyar eredetű, magyar nyelven beszél, őrzik az archaikus magyar kincseket. Másodsorban, hogy vállalta és vállalja azt, hogy magyar, ezért pedig szenvedésben, megvetésben, meghurcoltatásban volt és van része. A magyar nemzetnek a harcos, mártír részéről van szó, amely nélkül maga a nemzet nem maradhat fenn. Harmadsorban pedig veszélyeztetett csoport, vagyis az asszimilációnak kitett sorvadó közösség – a pusztuló magyarság szimbóluma. Ha eltűnik, már az erdélyi magyarság következik, végül pedig maga a tömbmagyarság. Előre értelmezett fogalom, rögzített interpretáció, és ebben a sajtónak, általában a médiának nagyon is meghatározó szerepe volt és van. Mohács, Világos és Trianon mellé most már a Csángót is odasorolhatjuk.

Szakirodalom

- ANDERSON, Benedict
1989 Képzelt közösségek: megjegyzések a nacionalizmus eredetéről és terjedelméről.
Janus VI. (1) 3–12.
- BALLÓ Áron
2002 A romániai magyar sajtó intézményesülésének esélyei. In: BODÓ Barna (szerk.):
Romániai Magyar Évkönyv 2002. Szórvány Alapítvány–Polis Könyvkiadó,
Temesvár–Kolozsvár, 183–190.
- DEMETER M. Attila
2002 Nemzet és politika. *Regio XIV.* (4) 52–58.
- DIECKHOFF, Alain
2002 Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. *Regio XIII.* (4) 7–22.
- FOUCAULT, Michel
1998 A diskurzus rendje. In: Uó: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk.* Válogatta és fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Pallas Stúdió–Attraktor kft, Budapest, 50–74.
- GÁL Mária
2000 Útkeresésben a romániai magyar írott sajtó. In: BODÓ Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000.* Szórvány Alapítvány–Polis Könyvkiadó, Temesvár–Kolozsvár, 142–151.
- GAZDA Árpád
2005 *A moldvai magyar konfliktusok a román sajtóban.* Kézirat.
- GRIFFIN, Em
2001 *Bevezetés a kommunikációelméletbe.* Harmat Kiadó, Budapest
- HALL, Stuart
1999 A média és az erőszak. *Replika.* (35) 43–54.
- HROCH, Miroslav
2000 A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. *Regio XI.* (3) 4–26.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor
1998 Nemzeti és politikai szimbólumok változásai a 20. században. In: VOIGT Vilmos – BALÁZS Géza (szerk.): *A magyar jelrendszerek évszázadai.* Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 121–150.
- 1999 *Magyarság-szimbólumok.* Európai Folklor Központ–Teleki László Alapítvány, Budapest
- KASCHUBA, Wolfgang
2004 *Bevezetés az európai etnológiába.* Csokonai Kiadó, Debrecen
- KESZEG Vilmos
2001 Táj és kép. In: Uó (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 283–297.

KÓSA László

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris Kiadó, Budapest

KÖVÉR György

2002 Korszakolás és korszaktudat. A 19. századi periodizáció kérdései a társadalomtörténetben. In: Uó: *A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 351–359.

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán

2000 A „korszak” retorikája. A korszak- és századforduló mint értelmezési stratégia. In: BEDNANICS Gábor – BENGI László – KULCSÁR-SZABÓ Ernő – SZEGEDY-MASSZÁK Mihály (szerk.): *Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai*. Osiris Kiadó, Budapest, 90–105.

LAMPL Zsuzsanna – SORBÁN Angella

1999 A szlovákiai és az erdélyi magyarok médiapreferenciái és fogyasztói szokásai. *Magyar Kisebbség V.* (1) 231–248.

LÖFGREN, Orvar

1988 Gondolatok a nemzeti érzés kulturális szerveződéséről. In: HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Nemzeti kultúrák antropológiai nézetben*. MTA Kutatócsoportja, Budapest, 145–179.

MAGYARI Tivadar

1996 A sajtó önállóságának kérdése a romániai magyar köztájékoztatás esetében. *Korunk VII.* (1) 43–47.

2003 Elemzések a romániai magyarok sajtóolvasási szokásairól. *Erdélyi Társadalom I.* (1) 113–131.

NIEDERMÜLLER Péter

2000 A nacionalizmus kulturális logikája a poszt szocializmusban. *Századvég.* (16) 91–109.

2002 Elavuló fogalmak. *Regio XIII.* (4) 138–146.

PAPP Z. Attila

2001 A romániai magyar sajtónyilvánosság működtetői. In: BODÓ Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2001*. Szórvány Alapítvány–Polis Könyvkiadó, Temesvár–Kolozsvár, 201–211.

PETI Lehel

2004 *A csángókról alkotott kép a nem tudományos szövegekben és a vizuális művészetekben*. Kézirat.

RICOEUR, Paul

1998 Erőszak és nyelv. In: SZABÓ Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Jósöveg Műhely Kiadó, Budapest, 124–136.

SAID, Edward

2000 *Orientalizmus*. Európa Könyvkiadó, Budapest

SZAMOSI Gertrud

1996 A posztkolonialitás. *Helikon XLII.* (4) 415–429.